

EGY ELFELEJTETT AFRIKAI REGÉNY: RENÉ MARAN – BATOUALA

KUN Tibor

1921-ben nagy port és heves politikai vihart kavart a francia Goncourt Akadémia díja, amelyet egy Afrikában szolgálatot teljesítő francia gyarmati tisztviselő, René Maran kapott. Ma már kissé csodálkozunk ezen, és mint az egyik kritikus megjegyzi, a mű „észrevétlen maradna”.¹ A húszas évek hivatalos Franciaországa azonban nem így vélekedett. L. Kesteloot idézi ezen megnyilatkozások egyikét, amely szerint: „A gyűlölet könyve: Batouala avagy a Rágalom. A Goncourt Akadémia, amikor ezt a pamfletet(!) díjazta, rosszul cselekedett.”²

A regény besorolása a néger-afrikai irodalomba még ma is ellentmondásos. A vita a körül forog, a négritude előfutárának kell-e tekinteni vagy sem. L. S. Senghor³, valamint a Larousse *Dictionnaire des littératures*-je⁴ a négritude előfutárát látják a műben.⁵ J. Corzani, az antillai irodalom kutatója szerint R. Marant „helytelenül tekintik a Négritude atyjának”.⁶ Így vélekedik J. Jahn német afrikanista is.⁷

Vizsgáljuk meg ezt a regényt, s próbáljuk különböző értékeit napfényre hozni most, közel hetven évvel megjelenése után.⁸

A botrányt tulajdonképpen nem is maga a regény, annak cselekménye robbantotta ki, hanem az Előszó. Ebben a szerző a saját maga által kitűzött célokat, a követett írói munkamódszert, a kiválasztott afrikai néger népcsoportot mutatja be. Ami a legérdekesebb, a leglázázóbb az egészben, az európai gyarmatosítás jellegét, következményeit mutatja be emberi, gazdasági téren. Mindehhez tudni kell, hogy ez a Martinique-i születésű szerző, akinek apja guyanai, anyja európai származá-

¹ Sainville, L.: *Romanciers et conteurs négro-africains*, Anthologie I., 1963, Paris, Présence africaine, 420 old.

² In: Kesteloot, Lilyan: *Les écrivains noirs de langue française: naissance d'une littérature*, 1965, Bruxelles, Université libre de Bruxelles, 83 old.

³ Senghor, L.-S.: *Liberté 1.*, 1964, Paris, Seuil, 407 old.

⁴ *Dictionnaire des littératures*, 1985, Paris, Larousse, 167 old.

⁵ Ibid. 998 old.

⁶ Corzani, J.: *Littérature antillaise – Poésie*, 1971, Fort-de France, Desormeaux, 157 old.

⁷ Jahn, Janheim: *Manuel de littérature néo-africaine*, 1969, Paris, Resma, 221 old.

⁸ Jelen dolgozatunkban a párizsi Albin Michel 1979-es, Edition définitive megjelölésű szövegváltozatát használjuk.

sú, több évet töltött Afrikában, ahol személyesen megismerte a négerek életét, a fehérek politikáját. De mivel tanulmányait Franciaországban végezte, s minden igyekezetével azon volt, hogy a francia kultúrát és nyelvet a lehető legteljesebb mértékben elsajátítsa, saját magát – mint ezt ebben az Előszóban be is vallja⁹ – franciának tekinti!

Könyvének főszereplői a megírás idején a Francia Közép-Afrika Ubangui-Sari folyó mentén élő *bandák*. Lehetne azonban bármelyik másik néger nép is. A szerző elmeséli, hogy az itteni egyszerű és szegény emberek beszélgetéseit és tréfálgatásait hallgatva gyűjtötte tulajdonképpen meséje anyagát, amelyet teljesen objektívan ad vissza.^{10, 11} Még azt is hangsúlyozni kívánja, hogy könyve nem „polemikus”.¹² Mindez nem tompítja mondanivalójának élét a fehérek gyarmatosító tevékenységével kapcsolatban. S itt valóban nem kíméli saját honfitársait, akik a gyarmatosítás legkegyetlenebb eszközeit vetik be Afrikában a civilizáció terjesztésének ürügyén. Idézzük a már klasszikusnak számító leleplező sorokat ezzel kapcsolatban:

„Végülis, ha ezrével döglenek is éhen (a bennszülöttek), mint a legyek, ez csupán csak azért van, mert országukat hasznosítják. Csak azok hullanak el, akik nem alkalmazkodnak a civilizációhoz. Civilizáció, civilizáció, európaiak büszkesége, ártatlanok dögtemetője... Hullákra építed királyságodat. Bármit akarsz is, bármit teszel is, a hazugságban csúszol-mászol... Az erő vagy, amely a jogot eltiporja.”¹³

S mi az eredménye e „dicsőséges civilizátori” tevékenységnek?

„S a vidék... Hét év elég volt ahhoz, hogy teljesen tönkretegyék. A falvak szétszóródtak, az emberek eltűntek, a tyúkok és a kecskék kipusztultak. Ami pedig a bennszülötteket illeti!... Láthatták, hogyan terjednek a betegségek, hogyan vesz erőt rajtuk az éhínség, és hogyan csökken számuk... Itt járt a civilizáció.”¹⁴

Maran hazája felvilágosult elméihez fordul segítségért – valójában Franciaország vezetőit szólítja föl, tegyenek valamit e tűrhetetlen állapot megszüntetése érdekében. Keserű iróniával veszi tudomásul a „jogorvoslást”:

„1922. január első napjaiban vizsgálóbizottság érkezett Csádba... Nyomozást kellett volna folytatnia, ez lett volna legegyszerűbb kötelessége, az általam jelzett tényeket illetően. Ennek az ellenkezője történt. Megparancsolták nekik, hogy máshol folytassák a kutatást.”¹⁵

⁹ Maran, R.: *Batouala*, 1979, 18. old.

¹⁰ *Ibid.*, 9. old.

¹¹ *Ibid.*, 10. old.

¹² *Ibid.*, 11. old.

¹³ *Ibid.*, 13. old.

¹⁴ *Ibid.*, 15., 16. old.

¹⁵ *Ibid.*, 17. old.

Maga a regény több tekintetben is érdekes lehet a kutató számára. Ezeket a következőkben foglalhatjuk össze:

1. a fehérek bemutatása;
2. a négerek – *bandák* – bemutatása;
3. egy szerelmi háromszög ábrázolása;
4. stílus.

Vizsgáljuk meg ezeket a pontokat külön-külön. Az idézetek segíteni fognak, hogy plasztikusabbá tegyük mondanivalónkat.

A fehérek, a gyarmatosítók nem csak az előszóban jelennek meg mint a közvetlen kritika tárgyai. A bennszülöttek általában nem értik,

„miért jöttek el otthonuktól távol, a feketék országába. Mennyivel jobb lenne, ha visszatérnének földjeikre, és nem is mozdulnának el többé onnan.”¹⁶

Megjelenésük teljesen fölborította a négerek gondolkodásmódját, más tartalmat adott a dolgokról addig kialakított értékrendjüknek, így az egyik legfontosabbnak, a munkának, ami a fehérek nyelvében

„azonnali vagy kézzel fogható eredmény nélküli kínlódást, fájdalmat, szenvedést, lassú sorvadást... jelent.”¹⁷

A „civilizációs sokk” talán a legnehezebben elviselhető a sok hirtelen jött kényszerű változás között, amikor gondolkodásukat, vallási képzeleteiket kellett levetkőzniük, s helyettük újakat magukévá tenniük:

„...nem volt nekik elég, hogy legkedvesebb szokásainkat semmisítették meg, nem nyugodtak, s a sajátjaikat kényszerítették ránk.”¹⁸

Az eredmény:

„A fehérek már csak olyanok, hogy a vidámság eltűnik onnan, ahol megvetik lábukat.”¹⁹

Végül is, az Előszóval összevetve, talán nem sok újat találunk magában a regényben. Van azonban egy nagy különbség: ez utóbbiban Maran a szereplők szájába adja az ítélezést, valószínűleg úgy, ahogy azt talán hallhatta hósei között az életben is. És még egy új vonás a bennszülöttek részéről: most már nem csak szenvedői az elnyomásnak, a fehérek rájuk kényszerített szeszélyeinek, hanem, ahogy Yabada mondja:

„Most már ismerjük erényeiket és gyengéiket. Ez már valami... mégha tudom is, hogy csak szórakoznak velünk.”²⁰

¹⁶ Ibid., 16., 17. old.

¹⁷ Ibid., 93. old.

¹⁸ Ibid., ??????

¹⁹ Ibid., 94. old.

²⁰ Ibid., 90. old.

Ez tulajdonképpen az eljövendő harc kiindulópontja, és nem is elhanyagolandó. A következő megjegyzés pedig ezt a megfigyelést pontosítja, nem kis iróniával megfűszerezve:

„Mindenben hazudnak. Úgy hazudnak, ahogyan mi lélegzünk, módszeresen és emlékezetből. Innen a felsőbbrendűségük velünk szemben.”²¹

Ezt a harciasságot azonban most még csak szóban villogtatják, s az ital azt is feloldja Batouala apjának szájában:

„Jobban tennék, ha kevesebbet ócsárolnánk a fehéreket, és többet innánk.”²²

Hát, ez bizony nem hízelgő jellemzés a négerekről!

Ezzel áttérhetünk a valódi főszereplőkre, a bennszülött négerekre, a *banda* népcsoport szerepére. Ennek tanulmányozása azért is érdekes és tanulságos, mert számos etnográfiai vonatkozású információt is tartalmaz. Így a szokásokról, amelyek az afrikai élet hétköznapjait és ritmusát, az emberek közötti érintkezés formáit szabályozzák.

„A régi szokások mindig a legjobbak.”²³ A szerző véleménye azonban mintha nem lenne egyértelműen pozitív ezeket a szokásokat illetően, hiszen Batoualáról úgy ír, mint „elavult erkölcsök őre, hű maradt az őseitől örökölt hagyományokhoz”²⁴. Az új idők, a fehérek megjelenése már akkor meggingatta ezeknek az általánosan elfogadott törvényeknek az érvényességét:

„A szokások! Nagyon könnyen hajlanak az emberek arra, hogy elfeledkezzenek róluk! – jegyezték meg keserűen az öregek. – A fiatalok, és általában azok, akik a fehéreknél szolgáltak, csak nevetnek rajtuk.”²⁵

Az afrikai hagyományos irodalommal vagy általában az afrikai négerek etnográfiáján belül a hírközléssel foglalkozó tanulmányok részleteiben is kitérnek az ún. dobnyelv használatára. A regény is beavat bennünket ennek varázsába, működtetésébe és működésébe:

„Ekkor hamarjában a tam-tam beszélni kezd. Hívását veszik és továbbítják. Völgytől völgyig száll, átszökell a legmagasabb csúcsokon, végigzizeg az aljnővényzeten, átugorja, megy, fut, ártértől ártérig, falutól faluig, mindenkivel tudatva a végzetes hírt.”²⁶

De Batouala is kiszáradt fatörzseken „dobolja le” mondanivalóját a távoli lakóknak, s azok ugyanígy „válaszolnak” neki.

²¹ Ibid., 96. old.

²² Ibid., 100. old.

²³ Ibid., 30. old.

²⁴ Ibid., 30. old.

²⁵ Ibid., 118. old.

²⁶ Ibid., 119. old.

Megismerkedünk a bennszülöttek szűkebb és tágabb lakótereivel is. A leírás kiegészíti azokat a képsorokat, amelyekkel filmekben találkozhattunk, és amelyek ezeket a többnyire kezdetleges, földből és növényekből összeeszkábált, természetragta kunyhókat festik elénk. Batouala családjának bemutatásakor megtudhatjuk azt is, hogy a bandáknál olyan szokás van, mely szerint „minden férjes asszonynak megjár, a közös fedélen kívül, egy saját ház is.”²⁷

A kunyhókat, a bennük vegetáló kisebb-nagyobb közösségeket a titokzatos, nehezen kiismerhető bozót veszi körül. Az itt élő embereknek meg kell vele barátkozniuk, meg kell szokniuk, bizonyos értelemben meg kell szelídíteniük ezt a közeget, hiszen létezésüknek egyik alapja. Az európaiak számára elsősorban egy meghódítandó, ellenséges ismeretlen fenyegetésekkel teli tájat jelent. Az itt megtelepedettek azonban magukénak érzik és tartják, ezt fejezi ki a szerző szép jellemzése:

„Áldassék a bozót! Halottnak hiszik, pedig él, mennyire él, és csak gyermekeihez szól, csak hozzájuk! Füstcsíkok, hangok, szagok, élettelen dolgok, mindezeket át olyan nyelvet használ, amellyel az uralma alatt álló térségekhez fordul, ahol fák nőnek, fűtenger hullámszik, és vadmarhák legelésznek.”²⁸

Ez lehetne az afrikai animizmusnak is egy gyönyörű, szinte költő illusztrálása.

A fehér ember tudatában a négerek úgy élnek, mint akik állandóan táncolnak. Ezt a képletet a *négritude* harcossá válása csak megerősítette, amikor is maguk a néger-afrikai vagy antillai szerzők büszkén követelték maguknak négerségüknek ezt az attribútumát. Az európai gyarmatosítók, a misszionáriusok azonban igyekeztek az afrikaiaknak ezt a velük született szokását irtani. Gondoljunk csak M. Beti *Le pauvre Christ de Bomba* c. regényében arra a jelenetre, amelyben a pap kikel magából, amikor hallja a dobok és egyéb bennszülött hangszerek hangját, és megpróbálja elhallgattatni azokat és a táncot leállítani.

Most Batouala dicsőíti az afrikaiak táncait, mintegy kihívást intézve a fehérek táncellenes magatartása felé:

„Pedig táncaink és dalaink jelentik egész életünket. Táncolunk, amikor Ipeu-t, a Holdat ünnepeljük, vagy Lolo-t, a Napot. Táncolunk, ha kell, ha nem, az öröm kedvéért. Semmi sem történhet anélkül, hogy rögtön el ne táncolnánk.”²⁹

Izgalmas és etnográfiai szempontból is értékesek azok a fejezetek és részek, amelyek az ún. jeles napok leírásait tartalmazzák, így pl. a nagy vadászat, amelyet a bozót felégetésével segítenek elő; a halottbúcsúztatás, amelyet Batouala apjának halála alkalmából ismerhetünk meg. A halál az afrikai társadalmakban nem magánügy: közössé-

²⁷ Ibid., 55. old.

²⁸ Ibid., 145. old.

²⁹ Ibid., 94. old.

gi rítusok kísérik – táncok, éneklés. És ez a megnyilvánulás érthető is, hiszen a halott lelke abba a túlvilágba jut, ahol az ősök élnek: az ősök, akik viszont a másvilágból is döntő befolyással vannak az élők sorsára:

„Már kétszer nyolc éjszakája jajgatnak a siratóasszonyok Batouala apjának fához kikötött teste körül. A gyász miatt hamuszürke hajjal, szénnel befeketített arccal, mellüket és kezüket-lábukat összeszebezve, sírva kiabáltak és táncoltak. A többiek eközben halottbúcsúztató dalokat mormoltak...”³⁰

A regény egyik kiemelkedő része az, amely a lányok és fiúk beavatási szertartását mutatja be. Itt részletes leírását kapjuk magának a szertartásnak, a fiúk körülmetélésének, a lányok excisiójának. Felvonulnak a legkülönbözőbb hangszerek, a táncosok, gyerekek és felnőttek, nők és férfiak: ez utóbbiak erotikus táncait az afrikai zenészek tomboló hangorgiája a delíriumig fokozza. A fejezet dokumentumértéke abban rejlik, hogy egy ilyen rítus csak a beavatottak előtt ismert, most azonban az európai olvasó első kézből, szinte „lencseközélebről” ismerkedhetett meg vele. Az ünnepség előkészületei arra is módot adnak a szerző-megfigyelőnek, hogy az afrikai konyha ínyencségeit felvonultassa előttünk: szinte magunk előtt látjuk, érzékszerveinkkel érezzük a

„kölessel telt kosarakat, a manióka-süteményeket, a banánfürtöket, a sültgylisztát, a tojásokat, a halakat, a keserű paradicsomot, a bozótban termő spárgát... az antilop- és elefánthús-szeleteket, a varacskos disznó húsából odakészített darabokat...”³¹

Az afrikai jog is helyet kap a műben. Batouala apja halálának okozóját kell megtalálni. Bár nem „bűncselekmény” áldozata lett, hanem a nagy beavatási ünnepségen halt meg, mégis, mivel a helyi hiedelem azt tartja:

„Azért születünk, hogy éljünk. Ha meghalunk, ez csak azért van, mert valaki „yorro”-t készített, vagy varázslattal verte. Meg kell tehát találni a bűnöst.”³²

Hogyan történik a keresés? Jelen esetben a gyanúsított Batouala első felesége, Yassigui'ndja, aki közben már Bissibi'ngui kedvese. A „nyomozást”, a „vizsgálatot” természetesen a szokásoknak megfelelően, az Öregek irányítják. Először egy fekete tyúkot öltek meg, amely, mivel haláltusájában a bal oldalán maradt, azt jelképezte, hogy Yassigui'ndja ártatlan. Tehát tovább kell keresni. Maga Yassigui'ndja mondja el, mi vár rá, milyen kínzásoknak fogják alávetni:

„Szemeimbe „latcha”-t fognak önteni. És a szemeim tönkre fognak menni, mert nem ismerem az ellenmérget... Ezután... megköveznek majd... Bissibi'ngui, arra fognak kényszeríteni, hogy kezeimet forró vízbe mártsam! Dere-

³⁰ Ibid., 117. old.

³¹ Ibid., 82. old.

³² Ibid., 125. old.

kamat tűzben izzított vassal fogják megbélyegezni... El kell viseljem az éhezés, a szomjúhozás kínjait. Fázni fogok! És még élve Batouala apja mellé temetnek, hogy halálommal édesítsem megbékített haragját.”³³

Ha ebben az esetben, vagyis a halál okozójának felderítésében enygyire kegyetlen törvények vannak, sokkal könnyebben ítéltetik meg pl. a házasságtörés. A szokásjog ha nem is biztatja, de eltúri a nő „félrelépését”: „Egy nőnek sohasem kell visszautasítania egy férfit, különösen, ha ez a férfi tetszik neki”.

S ha már megtörtént a visszavonhatatlan:

„Rendszerint elég, ha hosszabb-rövidebb egyezkedés után, kártalanítják azt, aki úgy érzi, az okozott sérelem miatt panaszra lehet oka... Néhány tyúk, két-három gida, néhány kiköltött tojás vagy egy pár többé-kevésbé elhasznált ágyékkötő, és minden a legnagyobb rendben lesz.”³⁴

S még mindig a nőekkel kapcsolatos törvényeknél maradva: a többnejűség is terítékre kerül Batoualával kapcsolatban. Yassigui'ndja ugyanis csak az egyik felesége, pontosabban az első a feleségei között. Ebben is csak a szokásokhoz igazodott. Ez a szokás pedig kimondja, hogy az anyaság első 1–2 évében a nőt felmentik a házastársi, így a szexuális köteleességek alól. Mit tehet ilyenkor a férj, akinek nemi éhségét természetesnek és kielégítendőnek tekintik maguk a nők, a feleségek is? „Egész egyszerűen felhatalmazzák, hogy háztartásába annyi nőt vegyen be, amennyit talál.”³⁵ Ez az utalás egyben azt is jelzi, hogy a nagy világvallások – kereszténység, iszlám –, amelyek egyértelműen szabályozzák a házastársak számát, még nem váltak általánossá a bandák között.

Etnográfiai értékű az orvoslás bemutatása is, amelyet Batoualával kapcsolatban kapunk. Bár a bennszülöttek tudnak a fehérek ilyen természetű tudományáról, mégis megmaradnak saját kuruzslóiknál. Íme, mikkel „kezelik” a halálosan sebesült Batoualát:

„Tehát, ahogy a gyógyász elrendelte, legelőször is elhelyeztek Batouala kunyhója előtt egy kis, rácsos szövésű gyékényszőnyeget, majd a gyógyító grisgrisket, illatos füveket tartalmazó zacskócskákat, a szemmel verés elleni amuletteket, végül a kolompokat és csengettyűket, amelyek megijesztik és elűzik a gonosz szellemeket.”³⁶

Mondanunk sem kell, a gyógyítás teljesen eredménytelen marad!

A bandák életének, hagyományainak, szokásainak bemutatása mellett egy másik vonal is fut a regényben: egy szerelmi kapcsolat megszületése, kifejlődése és betetőződése egy, szinte triviálisnak is nevezhető szerelmi háromszög formájában. E „háromszög” szereplői: Bantouala,

³³ Ibid., 125. old.

³⁴ Ibid., 47. old.

³⁵ Ibid., 56. old.

³⁶ Ibid., 185. old.

Yassigui'ndja, Batouala első felesége és Bissibi'ngui, egy jó megjelenésű, a nők által kedvelt fiatal férfi. Ennek a kapcsolatnak elemzésében Maran kitűnő pszichológiai érzékről tesz tanúságot. Érdeemes végigjárni a három főszereplő gondolkodásának és tetteinek különböző lépcsőfokait.

Bissibi'ngui-ről hamar megtudjuk, hogy a nők szívesen áldoznak a szerelem oltárán vele. A sors azonban végzetesen Batouala első feleségével, Yassigui'ndjával hozza össze. Az asszonnyal való viszonya tulajdonképpen magának Yassigui'ndjának a fantáziájában kezdődik, szexuális vágyakat tartalmazó gondolatok formájában. Yassigui'ndja a fehér némi szervéről hallottakat kívánja összehasonlítani a férjénél szerzett tapasztalatokkal, és meg akar győződni arról, hogy a fehér férfiak nemi szerve valóban kisebb-e, mint a négereké. Ezután egyre inkább úgy érzi, hogy a sors Bissibi'ngui felé sodorja – vagyis mégis csak a saját törzsbelijéhez, és nem egy fehér férfihoz. Természetesen, önmagában kielemezi testét, és büszkén állapítja meg, hogy nincs oka szégyenkezésre. Bissibi'ngui randevút ad neki, és ő el is megy. Innen már a szerelmi kaland sebesen száguld a beteljesedés felé. A beavatási ünnepen, amikor elszabadulnak az ösztönök, és a nemiség teljes féltelenségében nyilvánul meg mindenkinél, Yassigui'ndja és Bissibi'ngui nyíltan szeretkeznek a földön. Batouala dühösen veti magát rájuk, ők azonban elmenekülnek. Később újra találkoznak: a nő bevallja a fiúnak, hogy kívánja. Végül, Batouala halálakor, a haldokló szobájában lesznek egymáséi.

Bissibi'ngui, a nőcsábász, akaratlanul is belekerül Yassigui'ndja hálójába. az ő érzelmi fejlődésének ábrázolásába azonban egy idő után már a kettőjük jövője iránt érzett felelősség is belép: milicistának akar menni, mert azoknak biztos állásuk, fizetésük és ruhájuk van.

Eddig a két szerelmes útja viszonylag azonos mederben halad. Bissibi'ngui azonban azon kezd gondolkodni, hogy Batoualát el kell tennie az útból. De hogyan? Méreggel, lándzsával vagy esetleg párduc támadásában reménykedjék? Várjon az alkalomra vagy siettesse? Végül is a sors siet segítségére. Batouala is meg akarta őt ölni: lándzsát dobott feléje, ami azonban egy párducot ijesztett meg. Az állat Batoualára vetette magát, és halálosan megsebesítette. Halálos ágyánál Bissibi'ngui és Yassigui'ndja, amint fentebb már mondtuk, egymáséi lesznek.

Láthatjuk, hogy a szereplők sorsa milyen szorosan egybefonódik, tetteik keresztezik egymást. Maga Batouala is elsősorban mint szenvedő fél kerül bele ebbe a hálóba. Gyanúja akkor támad fel, amikor Yassigui'ndja Bissibi'ngui-vel való találkájára megy, és az asszonyt egy párduc megtámadja: Bissibi'ngui és ő hajtja el a párducot. Az incidens után elgondolkodva néz feleségére, és gyanúsán a fiúra. Számára a következő megpróbáltatás az ugyancsak már említett beavatási ünnepség lesz, ahol elúzi a szeretkező párt – Yassigui'ndjét és Bissibi'nguit.

Elhatározza, hogy bosszút áll rajtuk, mégpedig a fiú férfiasságán! A két férfi között megindul a ki nem mondott harc – az életért, a halálért, a nőért! Harc, amelyben a ravaszság, a kiszámított lépések taktikája játsszák a vezető szerepet. Batouala itt még Bissibi'ngui felett áll, hiszen sikerül egy este törbe csalnia vetélytársát: táborába hívja, ahol egyedül vannak, csupán Batouala anyja van jelen. Bissibi'ngui szerencséjére megjelenik egy csomó eltévedt ember, így Bissibi'nguít elkerüli a közvetlen veszély.

Batouala is fantáziájában mérlegeli Bissibi'ngui megölésének lehetőségeit. Végül úgy találja, hogy a párduc megjelenését használja föl: az azonban ellene fordul, mint említettük, és halálosan megsebesíti. Batouala a főnök általános érdektelenség közepette, sőt, az író gúnyos megjegyzései mellett, meghal, javait azonban még haldoklása közben széthordják.

A lélektani ábrázolás szép példái, amikor Yassigui'ndja a Bissibi'nguivel való találkozására megy, s ilyen „elterelő hadművelet”-hez folyamodik:

„Miután a fürdést későbbre halasztotta, kosarát a földre helyezte, úgy, hogy nem lehetett nem észrevenni, a Pombo bármelyik partjáról közeledjen is az ember. Örült a csalásnak. Hiszen ez a kosár jelezte, hogy ott van, és ugyanakkor ártatlanságát is bizonyította. Azt gondolhatja majd, aki fölismeri, hogy a tulajdonosa nem lehet messze. Csak amikor rosszra készülünk, teszünk általában óvintézkedéseket...”³⁷

Vagy: Batouala, amikor a táborába csalja Bissibi'nguít, olyan meséket mond neki, amelyek tartalmát csak a kiválasztottak vagy a megfelelő kort elérték ismerhetnek. Ezzel jelzi, hogy a fiatalembert már nem sorolja az élők sorába, s ezt meg is mondja neki:

„Sok dolgot tudok még, Bissibi'ngui, nagyon sokat, amiket nem szabad tudnod, hiszen már most többet tudsz, mint amit egy te korodbéli ember tudhat.”³⁸

És Bissibi'ngui gondolatban valóban így dolgozza fel a hallottakat, teljes józansággal:

„Bissibi'ngui hallgatta Batoualát. Gondolatai ide-oda csapongtak. Batouala olyan titkokat fedett föl előtte, amelyeket csak a nagyon idősök ismerhetnek. Hu! Vigyázat! Bissibi'ngui halála eldöntetett! Vigyázat! Már csak az alkalom hiányzott. Talán már csak egy perc...”³⁹

A gondolatok ilyen harca, az önmagukkal való viaskodás, a másik megsemmisítésére szolgáló legjobb eszköz kiválasztásán töprengés, mindez jellegzetes feszültséget ad a cselekménynek.

³⁷ Ibid., 64. old.

³⁸ Ibid., 152. old.

³⁹ Ibid., 151. old.

Az ábrázolásnak ez a módja Maran stílusának csak egyik oldala. A másik egyfajta roppant kemény realizmus, amely időnként naturalizmusba csap át. Megfigyelhető ez különösen a már többször idézett beavatási ünnepség leírásában, amikor a lányok és a fiúk avatási operációját végzik. Itt az etnográfiai érték mellett a hideg megfigyelést csodálhatjuk:

„Botjaikat lóbálva, a segédkezők már készen álltak arra, hogy rávessék magukat a páciensre. Ha ezt csak egy icipici fájdalom leverhette, akkor méltatlan volt arra, hogy férfivá váljék; a szokás azt követelte, hogy agyonüssék. Az új ga'nza azonban, fittyet hányva gyilkolási reményüknek, csatlakozott csapatukhoz. A sebből a combjára ömlő vér minden ugrásnál telefröcskölte szomszédait.”⁴⁰

A lányokra hasonló kemény percek várnak:

„Megérkezett az öregasszony, odahívta az egyik táncoló leányt, durván szétfeszítette combjait, keményen megragadta, amit meg kellett ragadni, meghúzta, mint egy gumiliánt, és sss! egyetlen mozdulattal kivágta, majd oda sem nézve, hátradobta a meleg és vérző húsfoszlányokat, amelyek néha valaki arcán kötöttek ki... Alig estek le, a kutyák máris morogva kaptak utánuk.”⁴¹

De ugyanilyen naturalizmussal érzékelteti a haldokló Batouala rothadó testét is, Yassigu'ndja és Bissibi'ngui szeretkezését Batouala halálos ágyánál.

Nem hiányzik a humor sem a regényből. Nagyokat nevetnek például Batouala feleségei, amikor Bissibi'nguit ugratják. S nem kíméli a szerző magát Batoualát sem, amikor életszemléletét jellemzi, többek között a vakaródzást illetően. Szerinte „rosszul ébred az, aki nem vakaródzik”.

Megint más hangulat árad azokból a sorokból, amelyekben a természet szépségeiben gyönyörködhetünk. Gondolat- és hangulatkiegyensúlyozó erejük van azoknak a képeknek, amelyek az „érintetlen, világos, tiszta Napot”, a „távoli magányosságot”, a „színtelen végtelenségben felragyogó csillagokat”, a „bozótot elnehezítő harmatot” varázsolják érzékszerveink elé szinte bódító gazdagságban. Milyen megnyugtató kontrasztot adnak ezek az emóciók a féktelen tobzódású beavatási ünnep vagy a haldokló, rothadó beteg ember, vagy az egymásnap csapdát állító emberek galádságával szemben! De ugyanilyen érzések kerítenek hatalmukba bennünket akkor is, amikor egy-egy életképben a bennszülöttek esti tevékenységét, a házak megelevenedését, a hétköznapi biztonságot jelentő, ismerős zajokra, zenefoszlányokra irányul figyelmünk. Ez a líraiság kimondott zeneiséggel párosul sok esetben. Francia eredetiben idézzünk ennek alátámasztására két részletet:

„L'air frais vient, fuit, revient, caresse. Et produisent les arbres un musical frisselis de mille feuilles mouillées. Et frémissent les cimes des hauts

⁴⁰ Ibid., 108. old.

⁴¹ Ibid., 108–109. old.

fromagers... Et, entre-choquant leurs longues tiges flexibles, les bambous longuement gémissent.”⁴²

„Grenouilles-mugissantes, crapauds-cymbales, crapauds buffles et rainettes-forgerons concertent leurs bruits d’enclume, leurs voix cliquetantes et leurs meuglements... Tintements de sonailles, chocs de pilons, cliquetis de sagaies, vomissements incoercibles – discrets ou clairs, criards ou rauques, les coassements de toutes les sortes de crapauds et de toutes les especes de grenouilles font „yangba”. C’est, au déclin du jour, un tam-tam assourdissant...”⁴³

Végül, az afrikai realitás rengeteg eredeti afrikai kifejezés, szó használatában is elének tárul: mokoundji, Ipeu, m’bis, dakpas, dakouas, la’mbassis, balafon, koundé, li’ngaha, bogbo, gologolo, fourou, tourougou, m’barta, kaga, mbrouma, golokoto, bokoudouba, ouandja, lihoua, latcha...

Elemzésünk, no meg persze a regény megjelenése óta eltelt időszak afrikai irodalmi termésének alapján, mit mondhatnánk: azoknak van-e igazuk, akik ebben a műben a *négritude* előfutárát látták-látják, vagy pedig másról van szó?

A *négritude* egy faji indíttatású, az antillai és afrikai ifjúság által Párizsban, a 30-as években kirobbantott mozgalom, amely a néger civilizációk, kultúrák, a néger rasszt jellemző tulajdonságok gőgös–büszke vállalását és hirdetését, az európai gyarmatosító hatalmak elítélését tűzte zászlajára. Támadó és önvédelmi éle egyaránt és egyszerre volt: történelmi helyét, jelentőségét ma már ismerjük. Ennek tudatában mondhatjuk, hogy a Batoualában mindebből semmi sincs. Az író bevallott szándéka szerint, valóban, döntően objektív megfigyeléseken alapuló, realista, dokumentumértékű könyvről van szó, amelyet egy, Afrikában sokáig élt, francia állampolgárságú, martinique-szigeti szerző írt. Kétségtelen, éles kritikával illeti a francia gyarmatosítást, ezt azonban akkor is, azóta is, sőt, őelőtte is, sokan – így európaiak is! – megtették. De nem mondhatjuk, hogy kimondottan követeli magának, vagy szereplőinek, a négerséget – ami pedig a *négritude*-nek alapvető vonása. Nem ábrázolja idealistán jóknak a négereket, ez is nyilvánvaló a szereplők cselekedetei, gondolkodása alapján. Nem találunk magának a szerzőnek a szavaiban sem a négerség büszke, kihívó vállalására utalást. „Egyszerűen” egy jól megírt regényről van szó, amely egy néger törzs életét, mindennapjait vetíti elének egy szerelmi történettel kibővítve, amit akár egy francia, nem néger szerző is megírhatott volna. Azonban ő sem kerülhette el azon szerzők sorsát, akik egy adott, nagyon jellemző korban, szakítanak bizonyos elődökkel – jelen esetben azzal az ábrázolási irányzattal, amelyet egzotizmusnak neveznek –, ugyanakkor már sejtik, érzik a változást, amely valóban küszöbön áll.

⁴² Ibid., 32–33. old.

⁴³ Ibid., 79. old.

E változást érlelő évek generációja, mint máskor is mindig, előfutárt keres magának; R. Maran Batoualája ez lesz számára. Ez azonban szubjektív választás: az objektív kritériumoknak, amelyek az igazi *négritude*-öt később jellemezni fogják, egyáltalán nem felel meg. Fel lehetne természetesen vetni, miért adta regényének Maran a „Véritable roman negre” – „Valódi néger regény” – alcímet. Nos, minden valószínűség szerint azt akarta ezzel is sugallni, amit már az előbb elmondunk: a négerekről egy minden hamisítástól – így idealizmustól is – mentes képet kívánt adni, amelyet nem befolyásolt a kor által a négerekről eladdig kialakított szemlélet. Azt hisszük, ez sikerült is neki. Talán ezt is értékelte a Goncourt-díj 1921-ben!